

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ
ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2009

Αρχαία Κατεύθυνσης

Διδαγμένο κείμενο
Αριστοτέλη Ηθικά Νικομάχεια

(Ενότητα 4)

«Οὕτω δὲ ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν· πράττοντες γάρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι, πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐπιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρῆναι οἱ μὲν ἀνδρείοι οἱ δὲ δειλοί. Ὅμοιος δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς. Οἱ μὲν γάρ σῶφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὐτωσὶ ἐν αυτοῖς ἀναστρέφεσθαι, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὐτωσὶ. Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. [...]

(Ενότητα 9)

«Οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρῆσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ ὄλωσθαι ἢ σθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἔστι καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον, καὶ ἀμφοτέρω οὐκ εὖ· τὸ δ' ὅτε δεῖ καὶ ἐφ' οἷς καὶ πρὸς οὓς καὶ οὗ ἕνεκα καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον, ὅπερ ἔστι τῆς ἀρετῆς. [...] Ἡ δ' ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἔστιν, ἐν οἷς ἢ μὲν ὑπερβολὴ ἀμαρτάνεται καὶ ψέγεται καὶ ἢ ἔλλειψις, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται· ταῦτα δ' ἄμφω τῆς τῆς ἀρετῆς. Μεσότης τις ἄρα ἔστιν ἡ ἀρετὴ, στοχαστική γε οὕσα τοῦ μέσου.»

(Ενότητα 10)

«[...] Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὕσα τῆ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν. Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν· καὶ ἔτι τῶ μὲν ἔλλειπειν τὰς δ' ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος ἐν τε τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὐρίσκειν καὶ αἰρεῖσθαι.»

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

A. Να μεταφραστεί το απόσπασμα από την ενότητα 4.

B. Να γράψετε στο τετράδιο σας τις απαντήσεις των παρακάτω ερωτήσεων:

B1. Ποιο ακριβώς σημείο της ενότητας 4 υπογραμμίζει την κοινωνική διάσταση της αρετής και γιατί; Θεωρείτε ότι η ηθική πράξη, και η συμπεριφορά του ανθρώπου γενικότερα σε όλες τις περιστάσεις της (καθημερινής) ζωής, παίζουν σημαντικό ρόλο στην απόκτηση της ηθικής αρετής; (Ενότητα 4)

B2. Να δώσετε την κοινωνική διάσταση της αρετής, όπως υποδηλώνεται μέσα στην ένατη ενότητα (Ενότητα 9)

B3. «Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὕσα τῆ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν.» Να σχολιάσετε το υπογραμμισμένο σημείο του ορισμού της αρετής. (Ενότητα 10)

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Μετάφραση:

Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές· κάνοντας δηλαδή όσα απαιτούνται στις συναλλαγές μας με τους άλλους ανθρώπους άλλοι γινόμαστε δίκαιοι και άλλοι άδικοι, ενώ κάνοντας όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και

αποκτώντας (σιγά-σιγά) τη συνήθεια να αισθανόμαστε φόβο ή θάρρος γινόμαστε άλλοι ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και σε ό,τι έχει σχέση με τις επιθυμίες και την οργή· άλλοι δηλαδή γίνονται σῶφρονες και πρᾶοι και άλλοι ἀκόλαστοι και ὀργίλοι, οἱ πρῶτοι με το να συμπεριφέρονται με αυτόν το συγκεκριμένο τρόπο, στις περιστάσεις αυτές, και οἱ ἄλλοι με τον αντίθετο τρόπο. Και με ένα λόγο, τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται από την επανάληψη ὁμοίων ἐνεργειῶν.

B1. Ο Αριστοτέλης εδώ, με τον ὄρο συνάλλαγμα ἐννοεῖ τὴν καθημερινή συναλλαγή, τὴν καθημερινή συνάφεια (δεν ἀναφέρεται δηλ. ἡ λέξη με τὴ συνήθη σημασία τῆς, ἡ ὁποία εἶναι συνθήκη, συμβόλαιο ἢ ἀμοιβαία συμφωνία). Λέγοντας καθημερινή συνάφεια ἐννοοῦμε τὴν ζωὴ μέσα στην κοινωνία, στην πολιτικὰ οργανωμένη κοινωνία. Στο πλαίσιο των καθημερινῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων των ἀνθρώπων και τῆς κοινωνικῆς τους ζωῆς ἀνάλογα με τὴς πράξεις, τὴ συμπεριφορά και τὴν ποιότητα των ἐνεργειῶν τους (αὐτὰ ὅλα παίζουν ἀποφασιστικὸ ρόλο) οἱ ἀνθρώποι θα ἀποκτήσουν ἢ ὄχι ἠθικὲς ἀρετὲς. Ἐπισημαίνεται λοιπὸν στην ἐνόητα αὐτή, πόσο μεγάλη εἶναι ἡ σημασία τῆς ἠθικῆς πράξης στις διαπροσωπικὲς σχέσεις, προκειμένου να ἀποκτήσουν οἱ ἀνθρώποι κάποια ἠθικὴ ἀρετὴ. Ἡ ἠθικὴ πράξη και ἡ συμπεριφορά του ἀνθρώπου σε ὅλες τὴς περιστάσεις τῆς ζωῆς παίζουν σημαντικό ρόλο στην ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς. Ἡ επανάληψη τῆς ἠθικῆς πράξης συντελεῖ στην ἀπόκτηση των «ἐξέων», των μόνιμων δηλαδή στοιχείων του χαρακτήρα του ἀνθρώπου. Ἔτσι, στις καθημερινὲς τους συναλλαγές οἱ ἀνθρώποι γίνονται δίκαιοι και ἄδικοι: «πράττοντες τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι... γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι». Τα συναισθήματα του φόβου ἢ του θάρρους τους κάνουν δειλοὺς ἢ ἀνδρείους: «πράττοντες τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς... οἱ μὲν ἀνδρείοι οἱ δὲ δειλοί». Ὡς πρὸς τὴς ἐπιθυμίες, ἄλλοι γίνονται «σῶφρονες» και ἄλλοι «ἀκόλαστοι», ἐνῶ «περὶ τὰς ὀργάς», ἄλλοι γίνονται «πρᾶοι» και ἄλλοι «ὀργίλοι». Σε ὅλες αὐτὲς τὴς περιπτώσεις, οἱ πράξεις των ἀνθρώπων, ἀν εἶναι καλές, διαμορφώνουν καλὸ χαρακτήρα, ἀν εἶναι κακές, διαμορφώνουν κακὸν χαρακτήρα. Ἐπειδὴ ἡ καθημερινὴ ζωὴ συντελεῖται στην πολιτικὰ οργανωμένη κοινωνία, ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἐκτὸς ἀπὸ πολιτικὴ ἔχει και κοινωνικὴ διάσταση.

B2. Μέσα ἀπὸ τὰ ρήματα «δεῖ», «ψέγεται», «ἐπαινεῖται» δίνεται στην ἐνόητα αὐτὴ και ἡ κοινωνικὴ διάσταση τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς. Βάσει των ρημάτων αὐτῶν δηλαδή τὰ πάθη ἢ οἱ πράξεις μας ἄλλοτε ἐπαινοῦνται και ἄλλοτε ψέγονται ὅταν δε συμβαδίζουν με τὸ δέον, με αὐτὸ δηλαδή που πρέπει. Θα πρέπει λοιπὸν, να δούμε ποιος καθορίζει τὰ κριτήρια μέσω των ὁποίων ὀρίζεται τὸ δέον, αὐτὸ που πρέπει. Τα κριτήρια, λοιπὸν βάσει των ὁποίων προσδιορίζεται πότε μια πράξη, ἢ μια συμπεριφορά, πρέπει να ἐπαινεῖται ἢ να ψέγεται (δηλαδή τι εἶναι ὀρθὸ ἢ λάθος, ὑπερβολὴ ἢ ἔλλειψη ἢ μεσότητα) ὀρίζονται ἀπὸ τὴν πόλη-κράτος, που εἶναι τὸ βασικὸ πολιτικὸ σχῆμα μέσα στο ὁποῖο κινεῖται ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας. Ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας λειτουργοῦσε ὡς πολί-

τῆς μέσα στα πλαίσια τῆς πόλης. Ἡ πόλη-κράτος, ὁμως, δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα πολιτικὸ σχῆμα· ἐκφράζει ὀλόκληρο τὸ πνεῦμα με τὸ ὁποῖο διασφαλίζεται ἡ συνέχεια και ἡ παράδοση, τὸ πνεῦμα τῆς κοινότητος και οἱ κανόνες τῆς κοινωνικῆς συμβίωσης σύμφωνα με τους ὁποίους πρέπει να ἐνεργεῖ τὸ ἄτομο. Ἔτσι, ἐνάρετος πολίτης εἶναι αὐτὸς που εἶναι καλὸς συμπολίτης, που κάνει τὸ καθήκον του ἀπέναντι στην πόλη-κράτος. Ἡ ἀρετὴ λοιπὸν, του ἀρχαίου Ἕλληνα εἶναι πολιτικὴ, δὲν εἶναι προσωπικὴ. Ἀν ἡ πράξη του πολίτη εἶναι σύμφωνα με τους κανόνες τῆς κοινωνικῆς συμβίωσης, τότε εἶναι ἐνάρετη. Ἀπὸ αὐτὰ γίνεται κατανοητὸ ὅτι τὰ κριτήρια που ὀρίζει ἡ πόλη εἶναι: α) τὸ πνεῦμα τῆς κοινότητος, οἱ κανόνες τῆς κοινωνικῆς και πολιτικῆς συμβίωσης μέσα στην πόλη και β) τὰ πρότυπα συμπεριφοράς που υπαγορεύονται ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς πόλης. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς υποστηρίζεται ὅτι ὁ Αριστοτέλης και ὁ αὐτὴ τὴν ἐνόητα προβάλλει τὴν κοινωνικὴ διάσταση τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς.

B3. Ο Αριστοτέλης, ἀφοῦ προσδιόρισε τὸ προσεχές γένος» τῆς ἀρετῆς, δίνει τώρα τὴν «εἰδοποιὸ διάφορα» τῆς: ἡ ἀρετὴ δὲν πρέπει να εἶναι μόνον καλὴ, ἐπαινετὴ πρέπει να χαρακτηρίζεται και ἀπὸ «προαίρεσιν», δηλαδή να προϋποθέτει ἐλεύθερη ἐκλογή. Ἡ προαίρεση δὲν εἶναι ἀπλῶς μια ἐκούσια πράξη (γιατί και τὰ παιδιά και τὰ ζῶα ἐνεργοῦν ἐκούσια ἀλλὰ ὄχι ὕστερα ἀπὸ ὠριμὴ σκέψη), οὔτε ἐπιθυμία ἢ «θυμὸς» (γιατί και τὰ ἄλογα ζῶα ἔχουν θυμὸ, ὄχι ὁμως προαίρεση) οὔτε βούληση (γιατί ἡ βούληση μπορεῖ να στρέφεται και σε πράγματα που εἶναι ἀδύνατα, ὁπως π.χ. ἡ ἀθανασία μας. Προαίρεση λοιπὸν εἶναι ἐκλογή που δε γίνεται στιγμιαία, τυχαία, ἐπιπόλαια και ἀπερίσκεπτα, ἀλλὰ «μετὰ λόγου και διανοίας», ὕστερα ἀπὸ ὠριμὴ σκέψη. Εἶναι ἡ ἐκλογή, ὕστερα ἀπὸ ὠριμὴ σκέψη, ἐνὸς πράγματος ἀνάμεσα σε δύο ἢ περισσότερα που ἔχω στην ἐξουσία μου και που εἶναι προσιτὰ σε μένα. Ἡ προαίρεση προϋποθέτει τὴ σκέψη που καταλήγει σε μια τελικὴ ἀπόφαση να πράξουμε κάτι. Πάντως ἡ σημασία τῆς προαίρεσης για τὴν ὑπάρξη τῆς ἀρετῆς ἐπανεπιλημμένα τονίζεται ἀπὸ τὸν Αριστοτέλη. Σε ἄλλο χωρίο του ἴδιου ἔργου του παραθέτει τους ἀναγκαίους ὄρους, για να χαρακτηριστεῖ μια πράξη ἐνάρετη: ὁ ἀνθρώπος πρέπει να ἔχει α) συνείδηση τῆς πράξης του (εἰδώς), β) τὴν ἀνάλογη προαίρεση (προαιρούμενος) και γ) σιγουριά και σταθερότητα στην πραγματοποίηση τῆς (βεβαίως και ἀμετακινήτως).

ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΑΝ ΤΑ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑ

ΧΑΣΙΑΚΗΣ
ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ